

OTKA/NKFIH NN 111049

(2014. március 1. – 2019. február 28.)

A pályázat és nemzetközi társ pályázata (ANR EUROPANGE, *Les processus de rassemblements politiques: l'exemple de l'Europe angevine [XIIIe–XVe siècles] / Processes of political community formation: the example of Angevin Europe [13th–15th Centuries]*) az elmúlt öt évben az egykor az Anjou-ház által uralt valamennyi ország és tartomány keretei között folytatott forrásfeltárást és feldolgozást. A program célja az Anjouk világi tisztségviselői karának vizsgálata volt, az adott terület feletti Anjou uralom teljes időtartamáig. A pályázat tervezésekor alapvetően kettős célt tűztünk ki magunk elé: egyrészt elhatároztuk egy olyan közös Anjou-tisztségviselői adatbázis elkészítését, amely az összes egykori Anjou-országban biztos és tartós, új alapokat teremt a további kutatásokhoz; másrészt arra törekedtünk, hogy az így szerzett információkat egységes, közösen kidolgozott szempontok szerint dolgozzuk fel. Míg a programot megelőző időszakban csupán a 4-5 évente tartott nemzetközi tematikus konferenciák biztosították az Anjou-kutatók közti együttműködés lehetőségét, a jelen program esetében a kezdetektől folyamatos volt az együttműködés, a projekt tagjai közt rendszeresen sor került megbeszélésekre, egyeztetésekre. Fontos kiemelni, hogy a vállalkozás munkálataiban már a projekt tervezési fázisától kezdve részt vettünk.

A nemzetközi projekt 10 résztvevővel indult, de a projekt zárásakor már 15 állandó munkatárssal dolgoztunk; a magyar projektben viszont mindvégig csupán ketten vettünk részt. Jelen projektünk tervezett ütemének betartását ezért kisebb mértékben akadályozta, hogy 2016 júliusában gerincműtétet volt, aminek következtében egy ideig nem tudtam huzamosabb ideig gép előtt dolgozni, és a műtétet követően mintegy fél évig a külföldi utazásokról is le kellett mondanom. Ugyancsak a munkaterven kívüli esemény, hogy a projekt munkatársa, Csáki Judit 2016. május 19-én summa cum laude minősítéssel megszerezte doktori (PhD) fokozatát az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelemtudományok Doktori Iskola, Történelem Segédtudományai Doktori Programjában (alprogram: Történelem segédtudományai 1000–1526). A doktori értekezés címe: *Az Árpád-kori Magyarország a francia területen keletkezett elbeszélő források tükrében*. A projekt egy éves halasztása azonban lehetőséget biztosított arra, hogy a munkatervben szereplő feladatokat hiánytalanul elvégezzünk.

Projektmegbeszélések, kutatások

A nemzetközi projekt „tudományos tanácsa” (Jean-Luc Bonnaud, Csukovits Enikő, Stéphane Gioanni, Isabelle Mathieu, Jean-Michel Matz, Serena Morelli, Isabelle Ortega, Thierry Pécout, Riccardo Rao) együtt döntött az adatbázis és a projekt honlapja tartalmáról, megvalósításáról, a tervezett konferenciák programjáról, résztvevőiről, és vállalta a készülő kötetek szakmai felügyeletét. Ezért viszonylag nagy számban került sor projektmegbeszélésekre – ezeket utazásszervezési okokból, amikor lehetett, igyekeztünk az éves konferenciákhoz kapcsolni. Így került sor projektmegbeszélésre 2014. március 5-6-án Rómában, az École Française de Rome-ban, a nemzetközi társ pályázat egyik fő befogadó intézményében, 2014. június 6-7-én Lyonban, az INSA Lyon, LIRIS (Laboratoire d’Informatique en Image et Systèmes d’informations), a pályázat adatbázisát kezelő informatikai cég székhelyén, 2014. november 12-én Nápolyban, az ott rendezett konferenciához kapcsolódóan. 2015. január 12-13-án újra Rómában tartottunk megbeszélést. A megbeszélések témái: a készülő számítógépes adatbázis és internetes portál szerkezetének kialakítása, Lyonban a rendszer első, helyszíni próba-beüzemelése, illetve a további megbeszéléseken a rendszer javítása, módosítása, végleges elemeinek rögzítése, valamint a programmal járó gyakorlati kérdések megvitatása, eldöntése. (A kialakított rendszert a magyar és külföldi szempontokat együtt, de magyarországi nézőpontból vizsgáló hazai kutatóval is teszteltettük.) További projektmegbeszélések időpontjai: 2015. november: Angers, 2016. április: Róma, 2016. június: Bergamo, 2017. szeptember: Róma, 2018. június: Bergamo, 2019. február: Párizs.

Külföldi kutatásainkat – az úti- és szállásköltségek optimalizálása érdekében – részben ugyancsak a projektmegbeszélésekhez illetve konferenciákhoz kapcsolódóan időzítettük. Csákó Judittal együtt 2014. március 4-12-én, 2015. január 11-21-én Rómában, az École Française de Rome könyvtárában folytattunk kutatást a Magyarországon nem hozzáférhető, de számunkra nélkülözhetetlen nemzetközi szakirodalom feltárása céljából. 2015. május 6-13. között Olaszországban, Puglia tartományban töltöttem egy hetet, kettős céllal. Egyrészt a készülő Anjou-monográfiához az írott források alapján igyekeztem pontosan lokalizálni I. (Nagy) Lajos magyar király nápolyi hadjáratainak legfontosabb helyszíneit, másrészt kutatásokat folytattam Lajos király nápolyi kormányzatának történetéhez az egykori Szicíliai Királyság csak helyben hozzáférhető forrásaiban és szakirodalmában (Bariban a Società di Storia Patria per la Puglia, Leccében a Biblioteca provinciale Nicola Bernardini könyvtárában). 2018. október 20-27 közt Aix-en-Provence-ban töltöttem egy hetet, ahol az egyetemi könyvtár (Bibliothèques Universitaires) és a tartományi könyvtár, a Bibliothèque

Méjanes anyagában kutattam. Végül 2019. január 12-21. közt Csákó Judittal együtt Rómában, az École Française de Rome könyvtárában a legfrissebb irodalom feltárásával egészítettük ki a korábban összegyűjtött anyagot.

Nemzetközi adatbázis és honlap

Az elmúlt öt év munkálataiban központi szerepet kapott a közösen tervezett és kivitelezett nemzetközi adatbázis létrehozása. Az adatbázis kiépítéséhez kolléganőmmel összeállítottuk a magyarországi és lengyelországi tisztségek listáját, elkészítettük hierarchiájuk rendszerábráit, a tisztségviselők névjegyzékét, az összegyűjtött, rendszerezett adatokat harmonizáltuk a francia nyelvű nemzetközi projekt struktúrájához, majd a létrejövő adatbázisba folyamatosan töltöttük fel a magyar tisztségviselők adatait. A teljes adatbázis jelenleg közel nyolcezer adatlapot tartalmaz, feltöltése a nemzetközi projekt lezárulta után sem állt le, jelenleg is folyik (és terveink szerint a következő években is folytatódni fog). A benne foglalt ismeretanyag – igazolva az előzetes várakozást – először biztosít egységes alapokat az Anjou dinasztia hatalma alatti országok kutatásához. Eredeti terveink szerint az Anjou-uralom alatt álló Lengyelország tisztségviselőire vonatkozó adatokat Csákó Judittal közösen töltöttük volna fel az adatbázisba, mivel azonban áttekintésük a lengyel intézményrendszer bonyolultsága folytán nehézségeket okozott, felvettük a kapcsolatot Joachim Stephannel (Adam Mickiewicz Egyetem, Poznań), aki a nemzetközi munkacsoporthoz csatlakozva elvállalta a lengyel tisztségviselőkre vonatkozó adatoknak az adatbázisba való feltöltését.

Az adatbázis és az adatok elemzésére szolgáló felület (*Prosopange*) elérése: <http://base.angevine-europe.huma-num.fr/prosopange/index.html>. A korszakkal illetve a témával foglalkozó kutatók számára egy bejelentkező adatlap kitöltése (és az EUROPANGE projekt tagjai által történő jóváhagyás) után hozzáférhető maga az adatbázis is. (Az adatbázisban jelenleg elérhető tisztségviselők névsorát lásd: <http://base.angevine-europe.huma-num.fr/prosopange/indexDictionnaireBiographique.html#>).

2017-ben elkészült és hozzáférhetővé vált projektünk nemzetközi társprojektjének a honlapja. A honlap öt nyelven (francia, olasz, angol, német és magyar nyelven) készült, valamennyi információ teljes szöveggel hozzáférhető mind az öt nyelven. (*Études angevines / Anjou-kutatások*: <https://angevine-europe.huma-num.fr/ea/fr>). Élve a lehetőséggel, rendkívül fontosnak tartottam, hogy mind a honlapnak, mind az adatbázisnak legyen a francia, olasz,

angol mellett magyar nyelven is hozzáférhető a szövege. Ennek jelentősége legalább annyira nemzetpolitikai, mint gyakorlati. A honlaphoz és az adatbázishoz kapcsolódó anyagok magyar nyelvre történő fordítását – a honlap menüinek, az adatbázis használati utasításának, az internetes oldalra felkerülő általános szövegeknek (a projekt és a nemzetközi Anjou-kutatások bemutatása, az Anjou-tisztségviselő fogalma, a honlap és az onnan elérhetővé váló prozopográfiai adatbázis felhasználói szabályzata stb.), valamint az egyes államok dossziéinak fordítását – Csákó Judit készítette. A honlaphoz az Anjou-kori Magyar és Lengyel Királyságokra, valamint a magyar- és lengyelországi Anjou-kutatásokra vonatkozó francia nyelvű dossziékat – 1. Az Anjouk Magyarországnak rövid bemutatása, térképe és bibliográfiája, 2. Az Anjouk Lengyelországnak rövid bemutatása, térképe és bibliográfiája, 3. Könyvtári és levéltári portálok, 4. Hasonló kutatásokkal foglalkozó kutatócsoportok és tudományos társaságok összegyűjtése, rövid bemutatása (Magyarország, Lengyelország), 5. A *Középkori Magyarország Levéltári Forrásai* (DL–DF) adatbázis rövid ismertetése, 6. Archontológiai és prozopográfiai kutatások Magyarországon (bibliográfia) – Csákó Judittal közösen állítottuk össze.

Konferenciák, előadások

A projekt futamideje alatt minden évben sor került egy-egy nemzetközi konferenciára, amelyek szervezésében – a „tudományos tanács” tagjaként – magam is részt vettem. Ezek a rendezvények az Anjou-elit kormányzati tevékenységének, sokirányú feladatkörének, szakmai kompetenciájának, műveltségének legfontosabb kérdéseit állították a vizsgálat középpontjába. Az első rendezvényre még a projekt megkezdése előtt, az előkészítési-szervezési fázisban került sor. 2013 novemberében Bergamóban, az Università degli Studi épületében zajlott az *I grandi ufficiali nello spazio angioino / Les grands officiers dans l'espace angevin* című konferencia, ahol *Le gouvernement du royaume de Hongrie : personnel et institutions* címmel tartottam előadást a magyar intézményekről és tisztségviselőkről. 2014. november 13-14-én, Nápolyban *Periferie Finanziarie Angioine / Périphéries financières angevines* címmel rendeztünk konferenciát, amelyen rendezőként vettem részt. 2015. november 19. és 21. között az angers-i várban rendeztük meg az EUROPANGE projekt harmadik konferenciáját (*Parcours universitaires et formations intellectuelles des officiers angevins*). A rendezvényen a 14. századi magyar bárók műveltségének jellemzőiről (*Les caractéristiques de la culture des barons hongrois au XIVe siècle*), Csákó Judit pedig a magyarországi történetírás és a

kancelláriai gyakorlat Anjou-kori kapcsolatáról tartott előadást (*Chancellerie royale et historiographie dans la Hongrie du XIVe siècle*). 2016 novemberében a saint-étienne-i egyetemen került sor a nemzetközi társ pályázat negyedik konferenciájára (*Les officiers et les choses publiques dans les territoires angevins (XIIIe–XVe siècles)*). A rendezvényen a műtétém miatt nem tudtam részt venni; így programunkat Csákó Judit képviselte, előadásának címe: *Les diplomates de Louis le Grand (1342–1382). Quelques remarques sur la culture politique en Hongrie angevine*). Végül 2017 szeptemberében került sor a nemzetközi projekt nagyszabású záró rendezvényére. A rendezvény címe: *Gouverner le royaume: le roi, la reine et leurs officiers. Les terres angevines au regard de l'Europe (XIIIe–XVe siècle)*, helyszíne és időpontja: Róma, École Française de Rome – Római Magyar Akadémia, 2017. szeptember 20–23. A konferencián Csákó Judittal közös előadást tartottunk, *Compétences militaires ou compétences administratives? Louis Ier et ses voïvodes de Transylvanie en Hongrie et à l'étranger* címmel az erdélyi vajdák példáján mutattuk be a magyar kormányzati rendszer működésének sajátosságait. A konferenciák meghívói hozzáférhetőek az *Études angevines* honlapon. (<https://angevine-europe.huma-num.fr/ea/>)

Budapesten egy projektrendezvényt tartottunk. Az EUROPANGE projekt magyarországi szakmai bemutatása érdekében *Formálódó politikai közösség a 13–15. században. Az Anjou-országok tisztségviselő karának változásai. Les processus de rassemblements politiques (13e–15e siècles) / Circulation des officiers dans l'espace angevin / Az ANR Europange Projekt bemutatkozása* címmel 2017. június 9-én műhelykonferenciát tartottunk az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézete tanácsstermében (<https://ti.btk.mta.hu/esemenyek/muhelyvita-beszelgetes/2756-bemutkoziko-az-anr-europange.html>)

Az Anjou-kutatásokhoz kapcsolódóan további külföldi és hazai előadásokat is tartottam. 2015. szeptember 24-én az École Normale Supérieure (45 rue d'Ulm, 75005 Paris) egyik programját vezető Olivier Marin (CRESC, maître de conférences en histoire médiévale à l'Université Paris-Nord) meghívására utaztam Párizsba. A *L'Europe centrale de la fin du Xe au début du XVIe siècle* címen több éve tartott szeminárium vendégeként, szeptember 25-én adhattam elő, *La pratique des pèlerinages en Hongrie sous les rois angevins* címmel. A szeminárium témája jól kapcsolódott a novemberi angers-i konferencia-előadásom témájához. 2019. február 8-án ugyancsak az École Normale Supérieure vendégeként előadást tartottam a *La fabrique de l'espace religieux Centre-Européen au moyen âge* című konferencián, ahol a középkori magyar püspökségek hierarchiájának az egykorú forrásokból való

megismerhetőségéről tartottam előadást, *La représentation des sieges ecclésiastiques de la Hongrie médiévale* címmel.

Magyar nyelven ugyancsak több, a projekthez illetve annak témájához kapcsolódó előadást tartottam, részben Magyarországon, részben a szomszéd országokban. Ezek a következők: *Az Anjou-kori magyar bárók műveltsége* – Pécs, 2016. május 28.; *Anjou-kutatások Magyarországon és külföldön* – Szombathely, 2017. febr. 23.; *Ismerték-e a középkori magyar udvarban az összes megyét?* – Eperjes / Presov, 2017. április 26-27.: A Magyar–Szlovák Történész Vegyesbizottság konferenciája; *Az „idegen” Anjou-ház* – Budapest, MTA, 2017. november 23.: Emlékkonferencia Györffy György születésének 100. évfordulójára; *A magyar bárók műveltsége az Anjou-korban* – Nagyvárad, 2018. május 10.: Festum Varadinum. Nagyvárad és Bihar az Anjou-korban; *Az ismeretlen Kis Károly* – Szombathely, ELTE Savaria Egyetemi Központ, 2018. november 22.: A Magyar Történelmi Társulat Nyugat-Dunántúli Csoportjának konferenciája.

Publikációk

Az EUROPANGE projekt tervezett kötetei közül eddig kettő jelent meg, a további három kötetnek is lezárult a szerkesztése, jelenleg megjelenés előtt állnak az École française de Rome kiadásában, a *Collection de l'École française de Rome* című sorozatban. A már megjelent két kötet előbb on-line publikáció formájában, majd a következő évben nyomtatásban is megjelent. On-line elérhetőségük: *Les grands officiers dans les territoires angevins – I grandi ufficiali nei territori angioini*, Études réunies par Riccardo Rao, École française de Rome, 2016. (Collection de l'École française de Rome, 518.) (<https://books.openedition.org/efr/3015>), illetve *Périphéries financières angevines. Institutions et pratiques de l'administration de territoires composites (XIIIe-XVe siècle)* – *Periferie finanziarie angioine. Istituzioni e pratiche di governo su territori compositi (sec. XIII-XV)*, études réunies par Serena Morelli, École française de Rome, 2017. (Collection de l'École française de Rome, 518/2) (<http://books.openedition.org/efr/3535>). Az első kötetben az előző egyik szerzőjeként, illetve az egyik tanulmány szerzőjeként szerepelek. (Thierry Pécout, Jean-Luc Bonnaud, Enikő Csukovits, Isabelle Mathieu, Serena Morelli et Riccardo Rao: *Europange : les processus de rassemblements politiques. L'exemple de l'Europe angevine (XIIIe-XVe siècle)*; Enikő Csukovits, *Le gouvernement du royaume de Hongrie : personnel et institutions*.)

A megjelenés alatt álló kötetekben összesen négy tanulmányunk vár kiadásra (mindegyik esetben megtörtént már a tanulmányok korrektúrázása is; valamennyi tanulmányon szerepel az OTKA/NKFIH projekt száma): Az Isabelle Mathieu szerkesztésében megjelenő, *Parcours universitaires et formations intellectuelles des officiers angevins* c. tanulmánykötetben leadott tanulmányaink: Csukovits Enikő: *Les caractéristiques de la culture des barons hongrois*. Csákó Judit: *Chancellerie royale et historiographie dans la Hongrie du XIVe siècle. État de recherches*. A *Les officiers et les choses publiques dans les territoires angevins (XIIIe–XVe siècles)* c. konferencia Thierry Pécout szerkesztésében készülő tanulmánykötetében Csákó Judit: *Les diplomates de Louis le Grand. Quelques remarques sur la culture politique en Hongrie angevine* című tanulmánya, valamint közös tanulmányunk *Compétences militaires ou compétences administratives? Louis Ier et ses voïvodes de Transylvanie en Hongrie et à l'étranger* címmel, a *Gouverner le royaume: le roi, la reine et leurs officiers. Les terres angevines au regard de l'Europe (XIIIe–XVe siècle)* című, Thierry Pécout szerkesztésében készülő tanulmánykötetben.

A munkatervben két monografikus munka elkészítésére vállalkoztam. Az első tervezett munka, az Anjou-ház teljes magyarországi uralmát feldolgozó monográfiám az előzetes terveknek megfelelően elkészült, a kézirat terjedelme több mint 900 000 karakter. Megjelentetésére nagy örömmre nem csak franciául (ahogy a tervben szerepelt), hanem magyarul és további két nyelven is lehetőségem nyílt-nyílik, a következő módon: 1. magyar nyelven 2019 májusában az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet kiadásában, a *Magyar történelmi emlékek. Értekezések* sorozatban megjelenik a Nagy Lajos király és Mária királynő uralmáról írt rész (*Az Anjouk Magyarországon. I. (Nagy) Lajos és Mária uralma [1342-1395]*). A kéziratot leadtam, kiadására egy már elnyert NKA támogatás biztosítja a szükséges anyagi keretet. 2. Az OTKA-költségkeretet nem érintő finanszírozással elkészült és 2017-ben megjelent a monográfia első részének szlovák nyelvű fordítása, a könyv címe: *Karol I. a obdobie jeho vlády (1301-1342)*, a kiadó a Pro Historia Bratislava. Így a szomszédos Szlovákiában, szlovák nyelven is hozzáférhetnek az érdeklődők a szöveghez. 3. Terveinknek megfelelően a projekt keretére elkészült a teljes szöveg francia nyelvű fordítása, mielőbbi kiadása érdekében jelenleg a nemzetközi projekt tanulmányköteteit kiadó École française de Rome középkori témákban illetékes vezetőjével folytatok tárgyalásokat. 4. Ez évi hír, hogy egy külön keretből lehetőség nyílik a monográfia angol nyelvre fordítására, illetve angol nyelven történő megjelentetésére is. A fordításra még ez évben, 2019-ben sor fog kerülni.

Elkészült a második tervezett kötet is, *Az Anjou-kor hatalmi elitje* címmel. Eredeti elképzelésemtől eltérően azonban nem monográfia, hanem tanulmánykötet született, így ugyanis lehetőségünk nyílt több eltérő nézőpontból is vizsgálni a címben jelzett kérdést. A kötet három nagyobb tartalmi egységben (*Az európai Anjou-elit / Elitváltások Magyarországon / Az Anjou-elit életének keretei, életformája*) összesen 14 tanulmányt tartalmaz, a tanulmányok együtt teljes körűen, mintegy monografikusan dolgozzák fel a vizsgált témát. A kötet több szempontból is újdonságot jelent a magyar társadalomtörténeti kutatásban: egyrészt átlépve a hagyományos középkori kettős korszakoláson (Árpád-kor, késő-középkor), a vizsgálat középpontjába a számos változást hozó, „átmenetinek” tekintett Anjou-kort állítja, másrészt erre a vizsgálatra nemzetközi összehasonlításban kerül sor. A kézirat terjedelme 790 000 karakter, a 11 szerző közt két olasz és egy francia kolléga is szerepel. (Thierry Pécout, Serena Morelli, Riccardo Rao, Zsoldos Attila, Csukovits Enikő, Rácz György, Kádas István, Szöcs Tibor, B. Szabó János, Csákó Judit, valamint a kötetben újraközöljük Engel Pál két alapvető tanulmányát is.) Megjelentetésére reményeim szerint ez év folyamán sor kerül.

Magyar nyelven is megjelent (illetve még megjelenés alatt áll) több tanulmányunk: Csukovits Enikő: *Lackfi István Apuliában*. In: Dáné Veronka, Lupescuné Makó Mária, Sipos Gábor (szerk.): *Testimonio litterarum. Tanulmányok Jakó Zsigmond tiszteletére*. Kolozsvár, 2016. 63-68.; Uő.: *A magyar bárók műveltsége az Anjou-korban*. In: Zsoldos Attila (szerk.): *Nagyvárad és Bihar az Anjou-korban*. Nagyvárad, 2018. (Tanulmányok Biharország történetéről 5.) 111-128.; Uő.: *Az „idegen” Anjou-ház*. *Történelmi Szemle* 60 (2018) 565-574.; illetve Csákó Judit tanulmánya (*Kancellária és történetírás a 14. századi Magyarországon. Kutatástörténeti áttekintés*. *Történelmi Szemle* 59. (2017) 1. sz. 77–101.) Természetesen *Az Anjou-kor hatalmi elitje* című kötetben is mindkettőnknek szerepel tanulmánya (e tanulmányokat azonban – mivel a kötet szerkesztői is mi ketten vagyunk – nem tüntettem fel a „Nyilvános publikációk” jegyzékben „közlésre elfogadva” megjegyzéssel). Csukovits Enikő: *I. (Nagy) Lajos elitje*; Uő.: *A magyar bárók műveltsége az Anjou-korban*; illetve Csákó Judit: *Az elit és a diplomácia / Nagy Lajos diplomatái. Néhány megjegyzés az Anjou-kori Magyarország politikai kultúrájához*. Noha nem a projekt részeként készült el, fontos megemlíteni, hogy a futamidő alatt jelent meg két kötetem – *Magyarországról és a magyarokról. Nyugat-Európa magyar-képe a középkorban*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 2015. (Magyar történelmi emlékek. Értekezések), illetve *Hungary and the Hungarians. Western Europe 's View in the Middle*

Ages. Viella Ed. Roma, 2018. (Viella Historical Research 11.) – amelyekben ugyancsak több a projekt témájához kapcsolódó fejezet olvasható.

Eredmények

Kutatásaink egyértelműen bebizonyították, hogy az Anjou kormányzati gyakorlat országhatárokon átívelő vizsgálata új alapokra helyezi korábbi ismereteinket. Ez az ismeretanyag a továbbiakban még jelentős mértékben bővülni fog, hisz az adatbázis nyújtotta lehetőségek kiaknázása még épp csak kezdetét vette. Számunkra a legfontosabb tanulságot a dinasztia két ága közti eltérő kormányzati gyakorlat megismerése nyújtotta. Míg a nápolyi Anjou-ág az általa uralt országok, tartományok közt folyamatosan vándoroltatta a tisztségviselőit, és ezeken a területeken az Anjou-tisztségviselők gyakorlatilag egy önálló, országok és nemzetek felett álló testületet alkottak, addig a magyar Anjou-ág uralta országokban alig kerültek idegenek kormányzati pozíciókba. A Magyarországra érkezésekor idegennek tekintett Anjou-ház nyelvében, környezetében, szokásaiban, politikájában és identitásában is „magyar” uralkodóházzá vált, amely egy származásában, műveltségében, mentalitásában homogén, hazai eredetű tisztségviselői karral kormányozta az országot. Előadásaink, publikációink az eddigetől eltérő képet rajzoltak többek közt I. (Nagy) Lajos és II. (Kis) Károly nemzetközi szerepvállalásáról, az Anjou-elit határokon kívüli foglalkoztatásának okáról és gyakorlatáról, az elit műveltségéről, politikai szerepfelfogásáról, valamint a magyarországi politikai kultúráról.

Noha a magyar pályázat társprojektje (ANR EUROPANGE) 2018 januárjában lezárult, a nemzetközi együttműködés nem ért véget. A megkezdett közös kutatásokat egy újabb, ez évben beadandó nemzetközi pályázat keretei közt kívánjuk folytatni. A tervezett pályázat előre láthatóan szélesíti a vizsgált országok, tartományok körét, és kiterjed az egyházi tisztségek vizsgálatára is. Ebben az évben terveink szerint két konferenciát rendezünk, *Quand il est difficile de gouverner* címmel, az előadások részint Nîmes-ben (2019. június 20-22-én), részint pedig Angers-ban (2019. november 14-16-án) hangzanak majd el, és a két konferenciához kapcsolódóan az új projekt részletes terveit és pályázatát is kidolgozzuk.

További jelentős új fejlemény, hogy Marie-Madeleine de Cevins (Université de Rennes) és Olivier Marin vezetésével 2018 elején létrejött egy új nemzetközi munkacsoport (francia, cseh, lengyel és magyar kutatók részvételével), amely Közép-Európa középkori

történetét enciklopédikus munkában kívánja bemutatni a francia olvasóközönségnek: a *Dictionnaire historique de l'Europe centrale* című, francia nyelvű kötet szerkezetének kialakítását célzó értekezletre 2018. március 7-én került sor Párizsban. A megbeszélésen Csákó Judittal együtt mindketten részt vettünk, és a későbbiekben is részt veszünk a tervezett munkában. (Magam nem csak szerzőként, de a vállalkozás ötfős nemzetközi szerkesztőségének tagjaként is.) A 2021-re elkészülő, előre láthatóan 500 oldalas kötetben az Anjou-Magyarországra vonatkozó ismeretek bemutatását is tervezzük.

Röviden összegezve az elmúlt öt év eredményeit, a pályázat időtartama alatt a francia, olasz és kanadai kollégákkal együtt végzett közös munka eredményeképpen elkészült és működik egy nemzetközi adatbázis és egy ötnyelvű honlap; elkészült öt francia illetve olasz nyelvű tanulmánykötet – ebből már megjelent kettő – a *Collection de l'École française de Rome* sorozatban. A hazai projekt keretében megjelent egy szlovák nyelvű és még ez év tavaszán megjelenik egy magyar nyelvű monográfia. Kiadásra kész egy francia nyelvű monográfia és egy magyar nyelvű tanulmánykötet (megjelentetésük költségét még biztosítani kell), továbbá biztosított az anyagi fedezete monográfiám angol nyelvű megjelentetésének. A pályázati idő alatt Csákó Judittal együtt összesen 13 magyar illetve francia nyelvű tanulmányt írtunk, a tanulmányok több mint fele már megjelent. A projekt alatt végzett munkánk egyik legfontosabb eredményének mégis azt tartom, hogy az eddigi esetleges, alkalmi együttműködéssel szemben az elmúlt öt év során sikerült elérnünk, hogy a magyar Anjou-kutatás immár természetes és integráns részévé vált a nemzetközi Anjou-kutatásnak.